

ỌNỌDỤ ASỤSỤ IGBO N'ÒGBÓ A: USORO MWULITE YA.

Orji, Ethel Odinakachi
Department of Igbo, African & Communication Studies
Nnamdi Azikiwe University, Awka
eo.orji@unizik.edu.ng

&
Amamgbo, Constance Onyinye
Department of Igbo, African & Communication Studies
Nnamdi Azikiwe University, Awka
oc.amamgbo@unizik.edu.ng

Ụmịedemede

Nchọcha a lebara anya n'ọ̀nọ̀dụ asụsụ n'ògbó a: usoro mwulite ya. Ebumnobi nchọcha a bụ; ịchọpụta ọ̀nọ̀dụ asụsụ n'oge gboo nakwa n'oge ugbua nakwa òtù dị iche iche nyerela aka n'ikwalite asụsụ Igbo dị ka otu Sụwakwa Igbo. Nchọcha a lebakwara anya n'uzọ dị iche iche a ga-esi kwalite asụsụ Igbo. Asụsụ Igbo nọ ka ụgbọ mmiri na-enweghị onye na-akwọ ya, ebini mmiri buru ya gbagoo, o bukwara ya gbadaa. Nke a were buru n'ihia ajo akparamagwa ndi Igbo na-akpaso asụsụ Igbo. A gbasoro usoro nke nkwasị wee mee ntucha dị na nchọcha a. E ji atụtụ njirimee were tuchaa nchọcha a. Ezigbo ntọala nwa nchọcha nwere n'asụsụ Igbo nakwa akwukwọ dị iche iche metutara isiokwu a, a gurụ nyere aka n'ebe ọ puru iche n'inweta ngwa nchọcha a. A chọpụtara na e nweela òtù dị iche iche iche gbarala mbọ n'ikwalite asụsụ Igbo n'oge gboo dị ka Òtù Mwulite Asụsụ na Omenaala Igbo nakwa Òtù Sụwakwa Igbo bụ ndi nke ka na-agbakwa mbọ n'ikwalite asụsụ Igbo n'oge ugbua. A chọpụtara na ọ bụ agwa ojoo umu Igbo na-akpaso asụsụ ha mere na asụsụ Igbo ji anyu oku. Nchọcha a ga-abu ngwaa nkuzi nye ndi nọ n'amumamu asụsụ ọbula tumadu asụsụ Igbo. Ọ ga-abara ndi nkuzi na umu akwukwọ uru n'ihia na ọ ga-etinyeso na ngwa nkuzi nke asụsụ Igbo. Nwa nchọcha na-atu aro ka e mekwuo nchọcha n'isiokwu a n'òdinihu n'ihina nke a ga-enye aka n'ikwalite asụsụ Igbo.

Okwu Mmalite

Obodo ọbula nwere omenaala dị iche iche e jiri mara ha. A na-eziputa omenaala ndi a n'uzọ dị iche iche. Asụsụ bụ ọtù uzọ kacha pụta ihe n'ime njirimara obodo ma burukwa otu uzọ dị nnukwu ire mmadu na ibe ya si emekorita. A na-ejikari asụsụ were na-eziputa omenaala ndi a. Ọ dighi asụsụ ka ibe ya mma n'ihia nke a, asụsụ ọbula bụ okaike. Ọ bụ ọtù ụdị mkpa ka asụsụ ọbula na-egbo.

Ezikeojiaku (2004) kwuru na, "Asụsụ bụ ụda nke sitere n'onu mmadu nwere nghota mgbeogan okwu dị iche iche meghariri ahụ n'uzodị iche iche". A na-eziputa asụsụ site n'ikwu ya n'onu maobu idetu ya edetu ka onye ozọ nu maobu guo ya. Asụsụ bụ echiche maobu uche a huru anya. Ọ bukwu asụsụ na-enye mmadu aka ichikota echiche ya onu, tlee ihe nke oma ma chekwa ezigbo echiche etu a ga-esi hanye ya n'aka agburu ozọ.

Ọ bụ asụsụ ka e si amata ebe mmadu si. Asụsụ mere mmadu jiri dị iche n'ebe anumanu dị n'ihina anumanu enweghi asusukama ọ bụ unara ka ha na-eme. Asụsụ na-eme ka a ghota mmadu nke oma n'ihia nke a, a ga-asina ọ na-eweta ezi mmekorita n'etiti mmadu na ibe ya.

Ọzọ bụ na asụsụ na-eto eto ma na-anwukwa anwu. Ọ bụ n'ihia nke a ka nchọcha a jiri dị mkpa n'ichoputagasi uzọ dị iche iche a ga-esi mee ka asụsụ Igbo na-eto eto ma na-agakwa n'ihu kari inwu anwu. E kere nchọcha a na nkega dị iche iche. Nkega nke mbu kowara ihe otutu ndi okamputa kowara banyere asụsụ. Nkega nke abuo na-ekwu maka ndi nyereela aka n'ikwalite asụsụ Igbo na mbu dika Otu Iwulite Asụsụ na Omenaala Igbo nke ọ bụ F.CH Ogbalu wubere ya, Otu Amumamu Igbo nke okamputa Inno Nwadike bu onyendu ha nakwa Otù Sụwakwa Igbo nke Pita Ejiọfo bu onyeisi ha. Nkega nke ato kowara onodu asụsụ n'ògbó a:odachi dijiri otu ndi a niile na aro nwa nchọcha igosiputa uzọ dị iche iche a ga-esi wulite asụsụ Igbo.

**Ntuleghari Agumagu
Nkwa Ihe bu Asusu**

Ngoesi (2004:1) kwara na asusu bu, “iji mkpuruokwu nwegasiri nghota ndi e nwereike isu asu, dee edee maobu guo aguo, meeka a mata ebumnobi mmadu”. Nke a gosiri na asusu ga-aburiri ihe nwere nghota ma doo anya. Emenanjo (2004:1) kwuru na asusu bu naani mmadu na-eji okwu onu nwere mputara eziputa mbunuche ya. N’ihi nke a, o bu naani mmadu nwee asusu. Ihe odee a na-akowa bu na asusu na-emetukari osusu n’ihina a ga-esite n’ihe mmadu kwuru, ghota onye ahụ, bu ihe obu n’uche nakwa onodu ya mana e dee asusu ede, a gaghị esicha na nke e dere ede matacha ihe ndi a n’ihina odee nwereike na-eche ihe ozọ ebe o na-edede ihe ozọ. Ozọ bu na e nweghi ka a ga-esi kwuo maka asusu, mmadu aghara ibata na ya n’ihina asusu bu mmadu nwe ya. O bu nke a mere otutu jiri ekwu na asusu na mmadu gbara akwukwo buruzia di na nwunye. O bu nke a ka Ofomata (2007:5) jiri si:

Ndi obula nwere asusu e jiri mara ha. Ndi Igbo nwekwara asusu e jiri mara ha, o bu asusu a ka onye obula kporo onwe onye Igbo na-asu. Asusu so n’omenala n’ihina o bu site na asusu ka esi amata agburu onye si. N’ihi nke a, asusu Igbo na-akowa agburu Igbo. N’ala Igbo, e nwere otutu olundi mana ha niile ka a maara di ka asusu Igbo. O bu ya mere ndi Igbo ji ekwu si na, “Igbo na-asu n’olu n’olu mana ha kwaa ukwara, o buru otu”.

Anagbogu, Mbah na Eme (2010:3) mere ka a mata na asusu na mmadu noriji site n’oge tereela aka. O bu uzọ mmadu si enwe mmekorita puru iche. Umụ anumanu s enweghi asusu kama o bu unara ka ha ji enwe mmekorita. Mmadu ji asusu ekwu ihe mere na mbu, mere ugbua maobu ka ga-eme eme.

Otutu ekwuoola na asusu bu omenaala, omenaala burukwa asusu, ka e lebazie anya n’ihe omenaala putara n’ihina asusu na omenaala di ka utara na ofe. Ogbalu (1981) di ka a huru n’akwukwo Ekwealor (2013:29) kwara omenaala di ka, “ihe anyi na-eme, otu anyi si adi ndu, ihe anyi na-eri na ihe anyi na etinye n’ahu na otu anyi si eji ejiji, ihe e jiri mara anyi di ka mba, abu anyi na-abu”. Nke a putara na omenaala bu etu ndi si ebi ndu ha. O bu omenaala ndi ka e ji amata ha. O bu nke a mere na o di nnukwu mkpa na ndi obula ga na-ehekwa omenaala ha. Ogbalu (1979:1) chikobara nkwa omenaala di ka, ‘mgbakota uzọ ndu, nka nkwenye, echiche na ihe ozọ niile nke agburu, bu nke ahafere ha n’aka’. Thomson (1991:2) kwara omenaala di ka ‘uzọ maobu etu ndi si eziputa uzọ ndu ha’. Omenaala di ka asusu na-eto eto ma na-anwu anwu. Omenaala na asusu na-aruko oru.

Ndi Igbo nwere omenaala di iche iche, o bukwara asusu Igbo ka ha ji eziputa omenaala ndi a mana akparamagwa umuala Igbo na-akpaso asusu na omenaala Igbo n’oge a na-agba anya mmiri. O bu nke a kpalitere mmuo otutu igba mbo maka ikwalite asusu Igbo.

**Ntuleghari Atutu
Atutu Njirimee**

Atutu njirimee di ka Udemmadu (2018:53) siri kwu bu Ludwig Wittgenstein weputara ya n’afọ 1952. Atutu a na-akowa na mputara okwu na-esite etu agburu nwe asusu siri hu ihe ahụ. Eze (2016:207) mekwaziri ka a mata na o bu n’ihi nharamaahu di n’ikowada ihe nghotaokwu putara n’ebe ndi Filosofi nke asusu no kpatara e ji weputa atutu di iche iche tumadu atutu njirimee. Eze gara n’ihu kwaa na aha ozọ e nwereike ikpo atutu njirimee bu nghota nsinonodu.

Site na nkwa Eze (2016) nyere, Horwich kwadosiri atutu a bu atutu njirimee ike n’afọ 1998 ma kwuo na etu e si mata nghota ihe bu site n’iju ajuju, “kedu ihe ihe a na-arụ n’obodo? Site n’ihe ihe obula na-arụ nakwazi uru obodo obula ji ihe ahụ kporo ka e si aghota ihe o putara n’uju.

Nkwa Ndi bu Ndi Igbo Bu Ndi Igbo n’Uzo Di Nkenke

Ndi Igbo di ka Ekwealor (2013:1) siri kwaa bu ndi bi n’odida anyanwu Naijiria, obodo mejuputara ya gunyere Steeti Anambara, Imo, Abia, Enugwu, Ebonyi tinyere mpaghara ufodu na Steeti Delta, Benue, Rivas, Kros Riva na Akwa Ibom.

Ndị Igbo so n'agburu atọ kacha pụta ihe na Naijiria. Agburu atọ ndị a kacha buo ibu. Ha bụ Igbo, Hausa na Yoroba. Ndị Igbo bụ ndị a maara dị ka ndị na-adị ike oru ma nwekwa ezigbo akọ na uche. A maara ha dị ka ndị na-ahụ onwe ha n'anya.

Ndị Nyereela Aka N'ikwalite Asụsụ Igbo na Mbụ: Otu Mwulite Asụsụ na Omenaala Igbo

E wubere *Òtù* Mwulite Asụsụ na Omenaala Igbo n'afọ 1949. O bụ Maazi Fredrick Chidozie Ogbalu bụ onyeisi otu a bukwazị onye wubere ya. O bukwazị n'ihia ajọ akparamaagwa umu Igbo n'ebe asụsụ Igbo nọ mere ka otutu ndi nwere otu obi, otu olileanya nakwa nkwekorita bjakota onu maka ichekwa asusu na omenaala Igbo. Anizoba O.M kowaputara maka otu a n'akwukwo 'Unizik Journal of Arts and Humanities' vol. 1, No. 1 (1999:156).

A malitere otu a n'ulokwukwo "Dennis Memorial Grammar School (DMGS)" Onicha. O bụ n'ihia ndorondoro malitere n'etiti ndi "Church Missionary Society (C.M.S)" na ndi uka Fada n'afọ 1885 mere e jiri wube otu a n'afọ 1949 n'ihina ndorondoro ahụ chorọ ikpu asusu Igbo afọ n'ala.

Otu a gbara mbọ n'uzo di iche iche site n'igba ndi Igbo ume maka itinye uchu n'asusu Igbo, imu ya na isu ya ka asusu Igbo wee buru a kwaa a kwuru n'ebe o puru iche. Ndị Otù Iwulite Asụsụ na Omenaala Igbo gbara mbọ nke ukwu n'ichikoba akwukwo Igbona omenaala onu nakwa ideputa akwukwo ufodu n'Igbo, ma hukwa na ndi Igbo ji asusu Igbo na-ekwukorita okwu.

Òtù Amumamu Igbo

Site n'ihia a choputara na "Jonal nke Igbo Studies" Volume 1, 2006; a choputara na o bu afọ 1990 bu afọ ojojo n'ebe amumamu Igbo di n'ihina o bu n'afọ ahụ ka ide ji amumamu Igbo, Chiif Dkt. Fredrick Chidozie Ogbalu, Odezulumba Abagana, onyeisioche Otù Iwulite Asụsụ na Omenaala Igbo (OIAOI) hapuru uwa. Mgbe oke osisi a dara, ndi Igbo bu umu nunnu juru ohia n'ihina e nwekwaghi onye nchikwa na onye nchedo. Mgbe ndi Igbo jisiri ike zukota n'afọ 1991, a hoputara otu nwaamadi, Chiifu Chukwuma Okoye, onye ufodu mmadu si na o bu ya ka Ogbalu kwuru na o bu ya ga-anochi anya ya ma a choo ya, a hughu. Na nhoputa a, Okoye kwere nkwa na ya ga-eme nta na imo ihu na OIAOI gara n'ihu karia ka o di na mbu mana o bu ebe ahụ ka mmeju nkwa ahụ jedebere. Agwa ndi Igbo na nke Okoye adakoghhi, nke ochicho ha ji abu otu. Ebe a na-elegara anya abughu ebe Okoye lewere anya. Mbọ niile na nkwa gide niile ka o kpoọ nzuko na ogbako ka Ogbalu si emebu ya kuru afọ n'ala. Site n'afọ 1991, o bidoro ochichu rue afọ 2001, e nwekwaghi onye na-anu maka OIAOI, o nwuru pii nwunyo anya.

Mgbe Okammuta Nwadike huru na isi adighi n'okporoko ebe Chiifu Okoye nọ, o were ire guo eze ya onu, mata n'ura kwere izu aghoola onwu, na ichewe Okoye abaghi uru. N'ihia ya, n'afọ 2002, mgbe Okammuta Nwadike bu onyeisi Ngalaba Amumamu Asusu Igbo na Mahadum Naijiria di na Nsukka, o kpebiri ikpo ogbako nkuzi nke o kporo "Igbo seminar 2002". Ndị mmadu zakwara n'uju site n'ugwu na ndida rue owuwaanyanwu na odidaanyanwu Naijiria.

N'afọ 2002 ahukwa ka Okammuta Nwadike deere otutu ulo oru akwukwo kpoọ ha nzuko ma rikwa ha aririo ego nke otutu ndi nyere aka ebe ufodu enyeghi. "N'ogbako nkuzi 2002" ka a gukwara akwukwo ozo n'Otù Mwulite Asusu na Omenaala Igbo kemgbe Ogbalu nwuru n'afọ 1990. Iji nweta Chiifu Okoye n'ogbako ahụ, e deere ya akwukwo akpom oku too ya otuto ntufu, rijo ya ka o bia nara n'aka maka mbu ya n'ikwalite OIAOI. Nke a di mkpa n'ihina ndi Igbo si na a choo irata onye usa, a gwa ya na e sinyere nri n'oku. Chiifu Okoye bjara, umuibe wee choo ka ha rie ya na ndu. N'ihia ihere na iji gbalahu nkatu a na-enye ya, ya awunyeziesi ndi nọ n'ogbako ahụ agwo ndu n'aka, kwe ha nkwa site n'ihu iyi na ya ga-akpo ogbako ukwu n'onwa Ogostu maobu Septemba 2002. Mana o bu n'ebe ahụ ka a wusara nkwa ahụ.

N'afọ 2004, Okammuta C.I Ikekeonu kporo ogbako omumu ihe okaasusu Igbo n'aha Ngalaba Amumamu Asusu Igbo na Mahadum Naijiria di na Nsukka. O bukwu n'ogbako a ka a noro hoputa otu komiti nledoanya nke Okammuta Emenanjo bu onyeisi ya. O bu n'emume ahụ ka a nokwa wee kwekorita na a ga-enwe ogbako kwa afọ dika o na-adu na mbu. A kporghariri OIAOI aha ya ka o buru Otù

Amumamụ Igbo (OAI) nke ntughari ya na Bekee bu 'Igbo Studies Association'. Nke a putara na ebumnobi na atumatu na oru niile OIAOI ka bukwa nke OAI maka ncheta na nkwanere mmadu dika F.C. Ogbalu na ndi ozo dika Dkt. Akanu Ibiam, Ezeogo Uwana, D.C. Erinne na Bishop Unegbu uguwu.

Òtù Sụwakwa Igbo

Site n'ajuju onu a gbara onyeisi otu a, choputara na Otù Sụwakwa Igbo malitere ka onwa Februwari di na mkpuru ubochi iri na ano n'afọ 2006. Site na nchocha e mere, a choputara na ihe mere e ji malite otu a bu na mgbe Okammuta Ejiofo bu onyeisi Mahadum Nnamdi Azikiwe di n'Oka n'afọ 1999 ka 'National Univasiti omini' gara njem na mahadum niile di na Naijiria maka ichoputa etu e si na-akuzi Igbo na mahadum. O bukwasị n'afọ 2002 ka e weputara akwukwo kee mahadum niile di na Naijiria, n'ime akwukwo a ka e dere na a na-akuzi asusu Yoroba na mahadum asaa, na-akuzi Awusa na mahadum ano ebe a na-akuzi asusu Efik n'otu mahadum mana o nweghi ebe a na-akuzi asusu Igbo. Nke a wee buru ihe mwute diri Okammuta Ejiofo nakwa ndi ozo no ya nso bu umu afọ Igbo huru asusu Igbo n'anya.

O bu n'oge a ka Pita Ejiofo ji kpokwa ndi mmadu maka imata ihe a ga-emegasi ka asusu Igbo wee buru okaibe. A choputara na ebe mbu e nwere nzuko bu na Fakolti Ofisi ya na Mahadum Nnamdi Azikiwe di n'Oka. Okammuta Ejiofo kwuru na ebumnobi otu a bu ka asusu Igbo burukwa asusu e ji eme onu na Naijiria nakwa n'ua niile. A choputara na o bu ndi niile Igbo, asusu na omenaala Igbo na-amasị bu ndi nwere ike ibanye n'otu a.

Onodu Asusu Igbo n'Ogbó a/Odachi Diji Otù Ndi a Niile

Asusu Igbo bu asusu woro anya ma buru asusu e ji ede edemede Igbo. Asusu Igbo bukwa asusu gbara okpurukpu nke ukwu. O kwukwa chim, tozue etozue mana onodu asusu na omenaala Igbo n'Ogbó a bu nke jogburu udele ma sigbuo nkakwu n'ihu ajo omume ndi Igbo na-emeso asusu ha. Ndi Igbo hapuru asusu na omenaala Igbo ma makwasa asusu ugbo buru bia, o bu asusu na omenaala ndi ocha bu nke na-amasị umu Igbo. Nke a bu onodu asusu na omenaala Igbo n'Ogbó a ma burukwa nnukwu odachi diri asusu na ndi nyereela aka n'ikwalite asusu na omenaala Igbo.

Nke a putara na odachi putara ihè nke otu ndi a na-enwe bu enwetaghi ezi nkwado n'aka umuafọ Igbo. O bu ndi Igbo nwe asusu na omenaala ha, ma omume ha gbasara nke a bu nnukwu ihe mwute. O bu ihe doro anya na oge obula ndi Yoroba maobu ndi Awusa huru ibe ha, o buladi n'ulo oru goomenti, o bu asusu be ha ka ha ga-eji akparita uka mana o dighi etu a n'ebe ndi igbo no n'ihina ebe obula ha no bu asusu Bekee ka ha ga-na-asu. Nke a putara ihe na ntaramahuhu ndi isi ulo akwukwo praimari na sekondiri na-ata umuaka suru Igbo oge abughi maka omumu asusu Igbo na Klaas. N'ihu nke a ka Oraka (1982:61) oge o na-arutu aka n'akwukwo Onuora (1981) jiri si, "O bu ihe ita uta na ndi nkuzi Igbo ufodu na-eleda asusu nne na nna ha anya ebe ha na-akwalite ma na-amuzi nke ndi mba ozo".

Ozo bu na oge mbu, omumu asusu na omenaala Igbo biiri oku, ndi maara oke akwukwo ekweghi adonyere ya ukwu. Ha machikwara umu ha ime nke a n'ihina di ka ha si chee, o gaghị enyere umuaka ha aka inweta oru goomenti. N'otu aka ahụ, ndi Igbo nwere igwe na-ebiputa akwukwo abughi ha niile kwere ebi akwukwo Igbo. Ufodu umu akwukwo ndi na-amu asusu Igbo anaghi etinyecha uche na ya, kama ha asi na o bu a hughị ka e mere, e mee ka a huru. Ihe ndi a niile wee buru odachi diri otu niile a na-ewulite asusu na omenaala Igbo n'oru ha.

Odachi nke ikpeazu buzi asighi jisie ike site n'aka goomenti, maka na o na-abu nwata na-alu ogu hu onye nke ya obi esie ya ike, nke a wee puta na o nweghi onye na-asi otu ndi a ha jisie ike na mbu ha na-agba. N'ikwu eziokwu OIAOI anaghi enweta ezi nkwado, ego na agbamuumu n'aka goomenti n'ihina Igbo na-asi "O bu aka mere azu mgbaku.

Ndi nkuzi uka sokwa eweta odaachi ndia asusu Igbo na-enwe maka i ga-ahu oge ofufe n'uloka nke e kwuru na o bu naani asusu Igbo ka a ga-asu mana ndi nkuzi uka bukwa ndi a muru n'ala Igbo ma too n'ala Igbo ga-ahapu asusu Igbo ma were nke asusu bekee kaa uka. Ihe ndi a niile bu onodu ojoo asusu

na omenaala Igbo hụrụ onwe ya na ya, ọ bụkwa ihe ndoghachi aka azụ wee diri Òtùndi na-akwalite asụsụ na omenaala Igbo.

Aro Nwanchocha

Nchocha a gosiputara na iwulite asụsụ na omenaala Igbo di nnukwu mkpa na ndu ndi Igbo. N'ihina ekwe ku, ama agbaa, a naghikwanu agwa ochi nti na agha esula. Ewu na okuko amaarala na o buru na a gbaghi uzọ owere mgba, o gaghị echi, ya bu na a hapu asusu Igbo, o nwuo pii, e chefuo ya. O ga-adi mma ma o buru na Igbo niile ga-ejiko aka onu kwado asusu na omenaala Igbo maka na o bu a nyuko mamiri onu, o gbogbo ufufu. O kwesiri ka ndi nkuzi na-akuzi Igbo n'ulo akwukwo Pramarị na Sekondiri buru ndi a zuru azu nke oma n'ebe asusu na omenaala Igbo di. Ndi nkuzi kwesiri ka ha na-akuzi asusu na omenaala Igbo n'ulo akwukwo iji nye aka kwalite asusu Igbo nke oma, nke a bu n'ihina na asusu Igbo na omenaala na-agako onu. Ndi isi ulo akwukwo kwesiri ikwusi imachi umu akwukwo isu Igbo n'ulo akwukwo ka ha na-asu Igbo mgbe na mgbe obula.

O di mkpa ka ndi nne na nna na-enye aka n'ikuziri umu ha asusu Igbo n'ezinaulo ghara iji naani asusu Bekee na-agwa ha okwu n'ulo. Ndi uka di iche iche n'aka nke ozọ kwesiri idi na-agba mbo hu na ha ji asusu Igbo na-ekpe uka n'ala Igbo ma nabatakwa omenaala di mma kwesiri ekwesi n'ihina obuladi ndi ocha wetara ekpemekpe uka nwekwara omenaala nke ha. Ndi nkuzi uka ejiri asusu Igbo na-akuzi ihe n'ulo uka.

O bụkwa aro nwanchocha ka goomenti nye otu ndi a niile, umu akwukwo Igbo na ndi nkuzi Igbo ezi nkwardo n'uzo di iche iche. Nke ka nke bu ka otu ndi a niile nwee ezi mbiakota onu. Ka ha niile biakota onu wee noro n'otu ncheanwu. Nke a ga-eme ka ha na-enwe otu nkwekoria n'usoro obula metutara isu na ide asusu Igbo. Ihe ndi a niile ga-enye aka mee ka omenaala Igbo ghara inwu anwu maka na o bu asusu bu omenaala, o bụkwa omenaala ka e ji echekwa asusu. O buru na omenaala obodo anwu, o ga-emetutakwa asusu ndi ahụ nke nwere ike ibute odachi n'asusu mba ahụ. Ka asusu Igbo ghara ilachigha azu ozọ maobu nwuo, o kwesiri ka obodo obula hibe uzọ di iche iche ha ga-esi na-ewebata mana akuziri ndi na-eto eto omenaala ha.

Nchikota

E lebara anya n'onodu asusu Igbo n'ogbo a: uzọ iwulite ya. A gara n'ihu kowaputa n'uzo doru anya ndi bu ndi Igbo na ebe ha bi. Nke a nyere aka n'ikowaputa ihe asusu na omenaala Igbo putara nke oma. E nweela otutu nyere aka n'ikwalite asusu na omenaala Igbo dika e siri choputa dika Otu Iwulite Asusu na Omenaala Igbo (OIAOI), Otù Sụwakwa Igbo na Otù Amumamu Igbo. E lebara anya na mbo ha gbara nakwazi ajo omume ndi Igbo na-akpaso asusu ha.

Mmechi

Na mmechi, o ga-adi mma ka a mata na asusu na omenaala obula n'agbanyeghi ndi nwe omenaala ahụ nweriri uru o bara karichaa n'ebe ndi nwe ya bu omenaala no. Ozọ bu na o bu ihe di mkpa mmadu imata asusu ya nke oma ma nyekwa aka n'ikwalite asusu ya maka na nke a ga-enye aka imata mgbe asusu obodo na-eto eto nakwa mgbe o na-adachigha azu. O dikwa mkpa obodo obula ijidesi asusu, omenaala na ewumewu ha aka ike n'ihina nke a ga-enye aka chekwaa asusu mba ahuka o ghara inwu.

Edemsibia

Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010). *Introduction to Linguistics*. Awka: Amaka Dreams.
Anizoba, O.M. (1999). Unuzik, *Journal of Arts and Humanities*, vol. 1, No. 1 "Igbo Language Past, Present and Future". Awka: Urkham Press.
Ekwealor, C.C. (2013). *Omenaala na Ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers.
Emenanjo, (2004). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo izugbe maka Sekondiri*. Ikeja: Longman Nigeria.
Ezikojiaku, P.A. (2004). *Fonoloji na Utoasusu Igbo*. Lagos: Macmillian Nigeria Publishers.
Ngoesi, M.C. (2004). *Nchikota Ihe Omumu Nke Asusu Igbo*. Nkpof: Optimal Press.
Nwadike, I.U. (2006). *Jonal nke Igbo* vol. 1, No. 1 'Igbo Studies Association'. Nsukka: University of Nigeria Nsukka.

- Ọfomata, C.E. (2007). *Jụọ M Igbo*. Enugwu: Format Publishers.
- Ọgbalụ, F.C. (1979). *Igbo Institutions and Customs*. Onitsha: University Press.
- Ọgbalụ, F.C. (1981). *Ndụ ndị Igbo*. Onitsha University Publishing Company.
- Ọnụọrah, J.C. (1981). *Ụtọasụ Igbo Maka Siniọ Sekọndiri*. Onitsha: Obukson Print and Publishers.
- Ọraka, L.N. (1982). *The Foundation of Igbo Studies*. Enugu: Daysters.
- Thompson, L.A. (1991). Introduction in Thompson et al, *Culture and Civilization*. Ibadan: Africa Link Books.